

SİKKE (السكّة)

Keçeden yapılmış Mevlevî külâhı.

Sözlükte **sekk** “vurmak, basınç uygulamak” kökünden gelen **sikke**ye bu ad bu tür başlıklar keçeden pres kalıpta dövülerek yapıldığı için verilmiştir. Daha çok Mevlevîler giydiğinden “sikke-i Mevleviye” veya “külâh-ı Mevlevî” denilen sikke türü başlıkların çok eskilere uzanan bir geçmişi vardır. Yazılıkaya Hitit kabartmalarında görülen uzun başlıkların keçeden yapıldığı tahmin edilmektedir. Orta Asya kavimleri arasında keçe külâh yaygındı. Çin’in kuzeyinde bir devlet kuran Kitan kavmini Çinliler’den ayıran başlıca özellik giydikleri keçe külâhlardı. Özbek Türkleri, Moğol ve Tatarlar’a kullandıkları başlık sebebiyle “keçe-baş” adını vermişlerdi. *Dede Korkut Kitabı*’nda “keçe börklü” ifadesine rastlanmaktadır. Eski Kırgız reislerinin de keçe külâh giydiği söylenir (Ögel, III, 185-186). İbn Battûta, *Seyahatnâme*’sinin Mâverâ-ünnehir’i ziyaretiyle ilgili bölümünde bir şeyhin giydiği “kalensüve libd”den (keçe külâh) söz etmektedir (*er-Rihle*, I, 241). Hz. Peygamber’in de birkaç kalensüvesinin bulunduğu ve bunlardan birini bir gün namaz kılkarken sütre olarak kullandığı rivayet edilir (Müttakî el-Hindî, VII, 121). Bunun “tavile” (uzun) denilen türden seyfi bir kalensüve olması muhtemeldir (Salâh Hüseyin el-Ubeydî, s. 108 vd.).

Sikkelerin uzunluğu genellikle yirmi beş otuz cm. kadardır; ancak daha uzun veya daha kısımlarına da rastlanır. Semâzenlerin sikkeleri 45-50 santimetreyi bulabilir. Orta boy sikkelerin kalınlığı genelde bir parmak, ağırlığı 150-200 gr. civarındadır. Mevlânâ Müzesi’nde Mevlânâ’dan kalan kısa sikkelerin çift katlı ve nisbeten ince olduğu görülmektedir. Üzerine tülbent sarınlara “destarlı sikke”, sarıksız olanlara “dal sikke” denilir. Destarın “dolama, şeker-âviz, şeker-âviz kafesî, Cüneydî, örfî” gibi türleri vardır. Osmanlı sultanlarının giydikleri kalensüve üzerine altın sırmalı destar sarılmış başlığın adı altın sikke idi (Cenkmen, s. 30). Geçmişte sikke yapılan yerlere sikkehâne, sikke yapanlara külâh-

düz, destar saranlara destarî deniliyordu. Araştırmalar, Konya Mevlânâ Dergâhı külliyesi içinde bir sikkehânenin mevcut olduğunu göstermektedir (Erol, sy. 2 [1996], s. 283 vd.). Birçok mevlevîhânenin sikke ihtiyacı Konya’dan karşılanıyordu; ancak Mevlânâ Dergâhı’ndaki sikkehânenen mi yoksa şehirdeki sikkeci esnafından mı karşılandığı belli değildir.

Sikke yapılacak keçe için daha çok kuzu yünü tercih edilir, bunun yanı sıra deve yünü ve tiftik de kullanılırdı. Sikkeler, kalıbı örtecek ölçüde kesilen iki parça keçenin biri diğerinin açık kısmına gelecek şekilde üst üste getirilip birbirine kaynamaları için ıslatılarak uzunca bir süre hafiften dövülmeleri sonucu şekillendirilmek, sonra da kalıp üzerinde kurutulmak suretiyle yapılır. Böylece iki parçadan oluşturulan sikke, Mevlevî geleneğinde Kur’an’da bahsi geçen “her şeyden yaratılan çift”leri (*ez-Zâriyât* 51/49) ve “nûrun alâ nûr”u (*en-Nûr* 24/35) temsil eder. Sikkeler genellikle devetüyü, koyu ve açık kahverengi, sarımsak veya beyaz renktedir. Ulu Ârif Çelebi beyaz sikke giymişti; bunun hilâfete alâmet olduğu söylenir.

Mevlevî tarikatında sikke giyme üç mertebede gerçekleşirdi. Bunlardan ilk mer-tebe sikke-i teberrük ve emanetti. Tarikata girmek isteyen tâlip gusûl abdesti aldıktan sonra muhip veya çilekeş can olmak için şeyhe gelir ve karşısında diz üstü oturur, şeyh onun müracaatını kabul ederse başını dizine çekip sikkesini giydirerek tekbir getirir ve her ikisi de Fâtiha sûresini okurdu. Bu olaya “sikke tekbirlemek” denirdi. Aşçı İbrâhim Dede, Mevlevîlik’te binbir gün çile çıkarmayı bir özür sebebiyle başaramayan muhiplere yalnız sikke-i şerif giyme ve semâ meşketme ruhsatı verildiğini söyler (*Aşçı Dede’nin Hatıraları*, I, 197). Muhiplerin tarikat içinde herhangi bir mecburiyetleri yoktu; tekkeye gelişlerinde hırka ve sikke giymek kendi iradelerine bağlıydı (*DîA*, XXIX, 473). Muhibbân arasından ney üflemeyi, ilâhi ve *Meşnevî* okumayı öğrenenler çelebi efendiden icâzet alıp destar sarmaya hak kazanırlardı. İkinci mer-tebe sikke-i irâdeti ve giydirildiğinde o da tekbirlenirdi. Bu sikke, hizmetini tamamlamış dervişlere giydirilirdi ve derviş onu giydiği andan iti-

Mehmed Vasfî’nin celif sülûs ve nesih hatlarıyla Mevlevî sikkesi şeklindeki istifi

baren ölünceye kadar başından çıkaramazdı. Öyle ki dedegânın kademlileri külâhı sağa sola, öne arkaya hareket ettirip başlarından tamamen çıkarmadan traş olurlardı. Hamama da sikkeyle girilir, yıkandıktan hemen sonra tekrar giyilirdi. Gece yataktan kenarı öpülerek saygıyla bir sehpa üzerine konur, sonra şebkülâh veya arkayye giyilirdi. Başta sikke ile kahvehane gibi umumi yerlere gidilmezdi. Dergâhta suç işleyen dervişler sikkesi alınarak cezalandırılır, şeyh tarafından affedilinceye kadar onu giymesine izin verilmezdi. Sikke-i irâdet taşıyanlardan biri öldüğü zaman külâhı kefeni üzerinden başına giydirilerek defnedilirdi. Üçüncü mer-tebe sülûkünü tamamlamış ve hilâfet derecesine yükselmiş olanların giydiği sikke-i hizmetti. Bunlara beyaz, koyu yeşil veya siyah destar sarılırdı.

Bazı tarikatların uzun külâhlı taçlarına da sikke denilmektedir. Kâdiriyye ile Orta Asyalı Nakşî-Kalenderî dervişleri iki terkli ve elifî denilen, üzerine elif gibi uzun düz bir çizgi işlenmiş, tepesi hafif bombeli silindirik sikkeler giyerlerdi; düz çizgi sırât-ı müstakîmin işaretiydi. Sikkenin iki terki-ne “kûn” emrinin kâf ve “nûn”u, zat ve sıfat gibi değişik anlamlar yüklenmişti. Uç kısmı kıvrık olduğu için “seyfî” veya “kılıcı” de denilen sikkeler nefsin arzu ve istekle-

Mevlevî,
Kâdiri
ve Cerrâhi
sikkeleri

rinin tevhid kılıcıyla kesilmesinin sembolüydü. Üç terklı sikkeler üç talâkla dünyanın terkedilmesini, dört terklı sikkeler kelime-i tevhiddeki dört kelime veya abdestin dört farzı gibi şeyleri gösteriyordu. Terk sayısı arttıkça külâhlar kısalmakta ve sikkeden çok taç olarak adlandırılmaktaydı.

Destarlı sikkeler Mevlânâ'yı ve Mevlevîliği temsil ettiği için sikke-i şerif olarak anılır ve onun altına girenlerin korunduğuna inanılırdı. Aşçı İbrâhim Dede, Mevlânâ hayattayken bir yolculuk sırasında Mevlevî fukarasından bir zatın sikkesini başına koyup onu alaya alan bir harâminin kısa bir an da olsa sikke altına girmesinden dolayı Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin himmetiyle imanlı olarak âhirete göçüp kurtuluşu erdiğine dair bir menkıbe nakleder (*Aşçı Dede'nin Hatıraları*, II, 742). Birçok ev ve dergâhın duvarlarına bir iskemle veya kürsü üzerine konulmuş sikke resmi asılır ve genellikle bu resimlerin üzerinde, "Yâ Hazret-i Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî kudise sirruhü'l-azîz" ibaresi bulunurdu. Mevlevî mezar taşlarında çoğunlukla dal ve destarlı sikke motifleri yer alır; bu sebeple sikkenin şeklinden mezar sahibinin öldüğünde tarikatin hangi kademesinde olduğunu anlamak mümkündür. Kadın Mevlevîler'in mezar taşlarında sikke motifi yoktur. Ancak gülle taçlandırılmış alınlığın al-

tında dal sikke kabartması bulunan bir mezar taşına rastlanmıştır (Bakırcı, s. 98, rs. 26).

BİBLİYOGRAFYA :

Tirmizî, "Libâs", 42; İbn Battûtâ, *er-Rihle*, Kahire 1346/1928, I, 241; *Dedem Korkudun Kitabı* (haz. Orhan Şaik Gökyay), İstanbul 2000, s. 61; Müttaki el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, VII, 121; Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, *Mecmûatü'z-Zarâif Sandûkatü'l-Maârif: Tarikat Kıyafetlerinde Sembolizm* (haz. M. Serhan Tayşî - Ülker Aytekin), İstanbul 2002, s. 42 vd., 52 vd.; Aşçı İbrahim Dede, *Aşçı Dede'nin Hatıraları* (nşr. Mustafa Koç - Eyyüp Tanrıverdi), İstanbul 2006, I, 197, 198, 309, 335, 346; II, 742, 940, 1025, 1030; III, 1156, 1157; Emin Cenkmén, *Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri*, İstanbul 1948, s. 30; Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, İstanbul 1963, s. 41-42; Salâh Hüseyin el-Ubeydî, *el-Melâbisü'l-'Arabîyyetü'l-İslâmîyye fi'l-'aşri'l-'Abbâsiyyi's-şânî*, Bağdad 1980, s. 108 vd.; Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Ankara 2000, III, 185-186; Naci Bakırcı, *Mevlevî Mezar Taşları*, İstanbul, ts. (Rumi Yayınları), s. 97, 98, 104, 132, rs. 10, 11, 20, 23, 26, 57, 62, 105, 114, 155, 196; Mehmet Önder, "Mevlevî Sikkeleri", *TFA*, IV/75 (1955), s. 1193, 1194; a.mlf., "Türk Hat Sanatında Sikkeli Yazı Levhaları", *Antika*, sy. 36, İstanbul 1988, s. 36, 37; Erdoğan Erol, "Mevlânâ Dergâhında Sikke-hâne Var mı idi?", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 2, Konya 1996, s. 283 vd.; Pakalın, III, 219, 220; Nuri Özcan, "Mevlevî Âyini", *DİA*, XXIX, 466; Barihüda Tanrıkorur, "Mevlevîyye", a.e., XXIX, 472, 473.

NEBİ BOZKURT

SİL'A

(bk. URÜZ).

SİLÂH

(السلاح)

Silâh (çoğulu esliha) kelimesi genel olarak bütün savaş aletlerini ifade etmekle birlikte ilk dönemlerde en fazla tanınan türler olduğundan daha çok kılıç, ok ve mızrak için kullanılmıştır. İnsanın icat ettiği ilk alet olan silâhın bilinen en eski örneği Yontma Taş döneminin başlarına kadar giden el baltasıdır. Bu silâh, avuç içine oturması ve vurulduğu yeri daha fazla tahrip etmesi için kabaca biçimlendirilerek alt tarafı hafifçe sivriltilen armudî bir çakmak taşı veya volkan camı parçasından ibarettir; daha sonra yassı şekilde yontulup sıyrımla bir sopaya bağlanmak suretiyle kullanılmıştır. Mağara resimlerinden balta ve bıçak benzeri ilk taş aletlerin yanı sıra ilk mızrak ve ok-yayın da yine aynı dönemde -taş uçlu olarak- icat edildiği anlaşılmaktadır. Anadolu, Mezopotamya, Mısır, Hint ve Çin gibi en eski uygarlıklardan kalan örneklerle resimli ve yazılı belgelerden silâh-

ların gelişimine ilişkin düzenli bilgiler elde edilmiştir. Kitâb-ı Mukaddes'te demir silâhla öldürmekten söz edilmekte (Sayılar, 35/16), genel olarak silâh, özel olarak kılıç ve ok-yay çokça geçmektedir (*Concordance*, "arrow", "axe", "bow", "sword", "weapon" md.leri).

Silâh çoğul şekliyle Kur'an'da, cepheye düşman karşısında müslümanların nasıl namaz kılacaklarını açıklayan âyette (en-Nisâ 4/102) dört defa geçmektedir. Hadîd sûresine adını veren demirdeki büyük güç ve faydalar (57/25) silâhla yorumlanmıştır (Buhârî, "Tefsîr", 57). Yine Kur'an'da Hz. Dâvûd'a savaşta korunması için zırh yapma sanatının öğretildiği (el-Enbiyâ 21/80), demirin onun için yumuşatıldığı ve ondan dikkat ve itinayla muntazam zırhlar yapmasının istendiği ifade edilir (Sebe' 34/10-11). Ayrıca düşmanlara karşı onları korkutup barışı korumak için hazırlanması emredilen kuvveti de (el-Enfâl 8/60) Hz. Peygamber -silâh- atmakla (remy) yorumlamış (Müslim, "İmâre", 167), ancak atılacak şeyi zikretmeyerek zamana bırakmıştır. Resûl-i Ekrem'in farklı rivayetlerde, "Müslümana silâh (Buhârî, "Fiten", 7, "Diyet", 2; Müslim, "İmân", 98-101) veya kılıç (*Müsned*, IV, 46, 54; Müslim, "İmân", 98) çeken yahut ok atan (İbn Balabân, VII, 449) bizden değildir" dediği bilinmektedir. Bir rivayette de müslümana demir doğrultan kimseye Allah'ın lânet edeceği belirtilmiştir (Müslim, "Birr", 125). Yine bir hadiste bir kimsenin elinde -gerilmiş yaydaki ok gibi- bir silâhla bir başkasına doğru gelmemesi, şeytanın onu bir anda elinden çıkarıp o şahsın ölümüne, kendisinin de cehenneme gitmesine yol açabileceği belirtilir (Buhârî, "Fiten", 7; Müslim, "Birr", 126). Halk arasında boş olduğu düşünülerek şakayla doğrultulmuş tüfek, tabanca için kullanılan, "Şeytan doldurur" ifadesi buradan gelmiş olmalıdır. Hz. Peygamber ordusunun donanımı için gereken silâhların teminine özel bir önem vermiştir. Silâhların bir kısmı gazvelerde ele geçirilen ganimetti. Meselâ Benî Kurayza Gazvesi'nde kalelere girildiğinde 1500 kılıç, 300 zırh, 2000 mızrak, 1500 kalkan bulunmuştu (İbn Sa'd, II, 75). Resûl-i Ekrem'in bu gazveden elde ettiği feyin bir bölümünü at ve silâh alımı için ayırdığı ve Benî Abdüleşhel'den Sa'd b. Zeyd el-Ensârî'yi Necid bölgesine at ve silâh satın alması için gönderdiği bilinmektedir.

Barutun icadından önce genel olarak vurucu, delici, kesici ve atıcı gibi sınıflara ayrılan silâhların kullanımı belli kurallara bağlıdır. Ok atış menzili içinde etki sağla-

Başlarında sikkeleriyle Mevlevî dervişleri (*Tercüme-i Sevâkıb-ı'l-Menâkıb*, TSMK, Revan Köşkü, nr. 497, vr. 275^a)

